

"שלום שלום ואין שלום"¹ האם יש אופק מדיני משותף לישראל ולפלסטינים?

שמואל אבן

עדויות של המשתתפים במשאומתן על הסדר הקבע בין ישראל לפלסטינים מחזקות את הטענה שדרישות הפלסטינים עד כה אינן מתכנסות לאופק מדיני משותף עם ישראל; שכן מה עוד ניתן להציע לפלסטינים מעבר להקמת מדינה פלסטינית על בסיס קווי 1967, כפי שכבר הציעו ראשי הממשלה ברק ואולמרט לערפאת ולאבו מאזן? תמיד על ישראל להותיר דלת פתוחה לשלום, אך בהיעדר אופק מדיני משותף להסדר הקבע, מנקודת המבט הנוכחית, עליה להסתפק בפתרונות חלקיים. האחד – לצרכים פנים-ישראליים ומול השותפות בעולם – על ישראל לשרטט לעצמה אופק מדיני (למשל גבולות) שממנו לא תיסוג, אך גם לא להרחיב את שטחי ההתיישבות מחוץ לגדר ההפרדה, כך שיתאפשר לממש פתרון של שתי מדינות לשני עמים בעתיד. השני – לסייע לכינון אופק חברתי-כלכלי לפלסטינים ביהודה ושומרון וברצועת עזה. מהרשות הפלסטינית יש לדרוש להפסיק את ההסתה במערכות החינוך וההסברה, המהווה מצע לטרור ומכשול בפני יצירת אופק מדיני משותף.

מילות מפתח: משאומתן, הסדר הקבע, ישראל, פלסטינים, ארצות-הברית.

הקדמה

ישבתי מול אבו מאזן ואמרתי לו: "אנחנו מוכנים לוותר על הריבונות בעיר העתיקה... כולל הכותל.. זה היה הרגע הקשה בחיי". כך חשף ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט, בראיון לרביב דרוקר בסדרת תוכניות "המקור" (ערוץ 10, נובמבר 2015).

ד"ר שמואל אבן הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

בסדרה הוצגו ראיונות עם בכירים שעסקו במשאומתן על הסדר הקבע עם אש"ף ("הפלסטינים") בתקופת ממשלות ברק (1999–2001) ואולמרט (2006–2009). המרואיינים: ראשי הממשלות וחברים במשלחות ישראל למשאומתן; ראש אש"ף אבו מאזן וסאיב עריקאת, ונציגי הממשל האמריקאי למשאומתן. באמצעות הסדרה זכה הציבור בישראל לדין וחשבון מהדרג המדיני דאז על המשאומתן לשלום שנכשל.²

מהעדויות ב"המקור" עולה שמאז חזונו של יצחק רבין להסדר הקבע בשנת 1995 חלה נסיגה עמוקה בעמדות שהציגו נציגי ישראל במשאומתן, בעוד עמדות הפלסטינים נותרו בעינן ואף הוקצנו. פעם אחר פעם התברר שדרישות הפלסטינים מישראל אינן מסתיימות במדינה פלסטינית שבירתה ירושלים המזרחית, ולפחות לעת עתה – אין להן סוף ואין התכנסות לאופק מדיני משותף. אופק מדיני עשוי להיפתח בעתיד אם יחול שינוי בגישה פלסטינית זו.

מאמר זה עוסק בסוגיה זו בהתבסס על העדויות שהוצגו ב"המקור", ועל מידע נוסף המשלים את התמונה. במאמר מוצגים: ניתוח של ההיסט שחל בעמדות ישראל לעבר עמדות הפלסטינים, הסברים לכישלון בהשגת הסכם קבע וניתוח האפשרויות העומדות כיום בפני ישראל.

ההיסט בעמדות ישראל לעבר עמדות הפלסטינים במשאומתן

ראש הממשלה יצחק רבין הציג בכנסת ב־5 באוקטובר 1995 את חזונו להסדר הקבע עם הפלסטינים, כדלקמן: "אנו רוצים שתהא זו ישות [פלסטינית] שהיא פחות ממדינה והיא תנהל באופן עצמאי את חיי הפלסטינים הנתונים למרותה. גבולות מדינת ישראל לעת פתרון הקבע יהיו מעבר לקווים שהיו קיימים לפני מלחמת ששת הימים. לא נחזור לקווי 4 ביוני 1967. ואלה הם עיקרי השינויים – לא כולם – כפי שאנו רואים אותם ורוצים אותם בפתרון הקבע: בראש ובראשונה ירושלים המאוחדת, שתכלול גם את מעלה־אדומים וגם את גבעת־זאב... גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת־הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה. שינויים שיכללו את צירוף גוש־עציון, אפרת, ביתר ויישובים אחרים... [עלינו] להקים גושי יישובים, והלוואי שהיו כמותם, כמו גוש־קטיף, גם ביהודה ושומרון... אנו יוצאים לדרך חדשה שעשויה להוביל אותנו אל עידן השלום, אל סופן של המלחמות...". מדובר בנסיגה ישראלית בסדר גודל של 70 אחוזים מהגדה המערבית ורצועת עזה, שנכבשו מירדן וממצרים בשנת 1967 ("השטחים"). בחזון זה חל שינוי ניכר בתקופת ממשלות ברק ואולמרט.

בתקופת ממשלת ברק – לפי "המקור", באפריל 2000, במפגש עם משלחת פלסטינית באילת, הציעה ישראל הקמת מדינה פלסטינית על כ־86 אחוזים

מ"השטחים", שיועברו לפלסטינים בשני שלבים (66 אחוזים בתחילה ו-20 בעתיד), ו-14 אחוזים יסופחו לישראל. הפלסטינים דרשו נסיגה מלאה לקווי '67 עם חילופי שטחים עד ארבעה אחוזים, ביחס של 1:1.

בפסגת קמפ דייוויד ביולי 2000 הציעה ישראל להקים מדינה פלסטינית על 92 אחוזים מ"השטחים". השיחות נכשלו. ארצות-הברית וישראל הטילו את האחריות על ערפאת, שדחה או התחמק מכל הצעה ישראלית, לרבות יוזמת ברק, שהוכתרה על ידי ארצות-הברית כאמיצה, וכללה לראשונה הסכמה לחלוקת ירושלים.

בדיוני המשך שהתקיימו בטאבה בתחילת 2001, על בסיס יוזמת קלינטון מדצמבר 2000, הציע השר שלמה בן-עמי לפלסטינים 95 אחוזים מ"השטחים" וריבונות בהר הבית, וכן נקב במספר הפליטים שישראל תהיה מוכנה לקלוט.³ ככלל, הפלסטינים דחו את הצעת ישראל. באותו זמן, הכרה פלסטינית בישראל כמדינה יהודית לא סומנה כמחלוקת והייתה מובנת מאליה לישראל ולארצות-הברית, כמשתקף בהצעת קלינטון: "על הפתרון להתאים לגישת שתי המדינות, ששני הצדדים הסכימו עליה כדרך לסיום הסכסוך הפלסטיני-ישראלי: המדינה הפלסטינית כמולדת של העם הפלסטיני ומדינת ישראל כמולדת של העם היהודי."⁴

בתקופת ממשלת שרון – בקיץ 2005 נסוגה ישראל באופן חד-צדדי מרצועת עזה, ופינתה ארבע התנחלויות בשומרון. המהלך המחיש את הרעיון שהתנחלויות ניתן גם לפרק בלא הסכם. בראיון לעיתון "הארץ" ביוני 2004, שעסק גם בתוכנית ההתנתקות, ציין ערפאת כי רק שניים-שלושה אחוזים יוקצו לחילופים, הוא "מבין בהחלט" שזהותה היהודית של מדינת ישראל חייבת להישמר. המראיינים פירשו, כי "זו הפעם הראשונה שערפאת מצהיר על הכרה בזהותה היהודית של המדינה, דבר שהוא נזהר עד כה מלעשות, כדי שלא לפגוע במעמד של אזרחי ישראל הערבים".⁵ נראה שלא לכך התכוון ערפאת וכי הוא ביקש רק "להרגיע" את ישראל בנוגע לכמות הפליטים שיחזרו לתחומה.

בתקופת ראש הממשלה אולמרט הגיע ההיסט בעמדות הצד הישראלי במשא ומתן לשיאו, החל מעמדות "מתקדמות" שהציגה ישראל במשא ומתן שהחל בועידת אנפוליס (נובמבר 2007) וכלה בפגישה אישית בין המנהיגים בספטמבר 2008, שבה אולמרט הרחיק לכת עוד יותר. אולמרט סיפר בראיון ל"המקור", כי בשנת 2008 הציע לאבו מאזן נסיגה מלאה מהגדה עם חילופי שטחים ביחס של כ-1:1 (6.3 אחוזי סיפוח ישראלי בגדה בתמורה ל-5.8 אחוזי פיצוי לפלסטינים מתחומי הקו הירוק, ו-0.5 אחוזים בעבור המעבר הבטוח בין הגדה לרצועה). זאת לרבות נכונות מצד אולמרט לוותר על ריבונות ישראלית ברובע היהודי ובכותל (לטובת ריבונות בינלאומית באגן הקדוש), על אף שהצעת קלינטון (מדצמבר 2000) הייתה שיישארו בידי ישראל. בנוסף, אולמרט הסכים לוותר על נוכחות ישראלית צבאית בבקעה בתמורה לנוכחות כוח רב-לאומי. אבו מאזן דחה את ההצעה,⁶ הוא הסכים

בתקופת ראש הממשלה נתניהו (החל מ־2009) התברר לציבור בישראל, שהפלסטינים דורשים להקים את מדינתם כמדינת הלאום של העם הפלסטיני, אך מסרבים להכיר בישראל כהגדרתה (במגילת העצמאות) – מדינת הלאום של העם היהודי – בהסכם הקבע. למשל, בתום פגישה בין אבו מאזן לחברי כנסת פלסטינים־ישראלים ברמאללה באוקטובר 2010, אמר סגן יושב־ראש הכנסת, מוחמד ברקה: "אבו מאזן וההנהגה הפלסטינית מסרבים באופן ברור להכיר בישראל כמדינה יהודית וברעיון של חילופי אוכלוסין [במסגרת חילופי שטחים בהסכם הקבע]. ההצעות הישראליות מהוות סכנה לבני עמנו בשטחי 48' ומחוץ לשטחים" (ברקה נמנע מהשימוש בשם "ישראל"). הוא הוסיף כי "אם ההנהגה הפלסטינית הייתה מוכנה לוותר על העקרונות שלה, היא הייתה חותמת על הסכם לפני זמן רב", וכי הדברים היוו מסר מרגיע לערביי ישראל.¹⁰ כאשר ראש הממשלה רבין שלח לערפאת אגרת חתומה בספטמבר 1993, שבה הכירה ישראל באש"ף כנציג העם הפלסטיני, ספק רב אם הוא ושמעון פרס הבינו שאש"ף רואה עצמו גם כמייצגם של הפלסטינים הישראלים מול מדינת ישראל.

בראיון ל"ניו־יורק טיימס" בפברואר 2014 שלל שוב אבו מאזן הכרה פלסטינית בישראל כמדינה יהודית, "לא בא בחשבון" אמר.¹¹ לעמדתו יש אחיזה בציבור הפלסטיני. לפי סקר דעת קהל ישראלי־פלסטיני מיולי 2015, רוב (54 אחוזים) הפלסטינים בגדה ובעזה מתנגדים לכך שלאחר הקמת מדינה פלסטינית ופתרון כל הבעיות כולל הפליטים וירושלים – תהיה הכרה הדדית בישראל כמדינת העם היהודי ובפלסטין כמדינת העם הפלסטיני.¹²

המחלוקת בין המנהיגים הייתה גם בעניינים אחרים. בסוף 2014 סיפר אבו מאזן לעיתון המצרי "אחבאר אל־יום": "נתניהו אמר לי: אני רוצה [אחריות על] הביטחון בגבול ירדן לארבעים שנה. העמדותי פנים שאינני שומע ואמרתי לו: כמה?! אמר: ארבעים שנה. בירכתי לשלום ואמרתי לו: נלחץ ידיים. עזבתי את ביתו ואמרתי לו: זה כיבוש. מאז לא ראיתו..."¹³ אבו מאזן דורש את פינוי צה"ל מהגדה תוך חמש שנים, ומבקש לבסס את הגנת המדינה הפלסטינית על כוחות בינלאומיים. **הנשיא שמעון פרס** טען לפריצת דרך במשא־ומתן עם אבו מאזן בשנת 2011.

בראיון לערוץ 2 במאי 2014 הצהיר:¹⁴ "הגענו להבנה בכל הנקודות והיה צריך סיכום", אך לטענתו, ראש הממשלה נתניהו העדיף הצעה שהציג טוני בלייר. ברם, לא נמצאו סימנים לפריצת הדרך של פרס וגם לא לגרסתו שאבו מאזן הסכים להכיר בישראל כמדינה יהודית. בשאר סוגיות הליבה לא הוסכם, או שלא היה חידוש של ממש (הוסכם לאמץ את הנוסח של הליגה הערבית, שלפיו "בעיית הפליטים תיפתר באופן צודק ומוסכם"). בראיון ייחס פרס חשיבות ואומץ לאמירה של אבו מאזן בנובמבר 2012, שאין בכוונתו לשוב להתגורר בעיר מולדתו צפת. אולם האמירה לא העידה על שינוי בעמדתו – שלפיה השיבה לישראל תמומש בהתאם

לרצונו של כל אחד ממיליוני הפלסטינים בפזורה. בנו ונכדו של אבו מאזן הדגישו ביולי 2014 שבכוונתם לשוב "לצפת, פלסטין"¹⁵ ובנובמבר 2014 הצהיר אבו מאזן: "שישה מיליון פליטים רוצים לחזור, ואני אחד מהם"¹⁶.

לסיכום עניין זה, על אף ההיסט בעמדת ישראל בשנים 2001–2008, שהגיע לשיאו בתקופת אולמרט, לא הושג הסכם קבע עם הפלסטינים, ואילו ישראל נקלעה לעמדת נחיתות קשה במשא־ומתן. בעוד בתקופת רבין הייתה זכות הפלסטינים למדינה עצמאית נתונה למשא־ומתן, ושאלת ההכרה הפלסטינית בישראל כמדינה יהודית לא עלתה על הפרק, עתה זכות הפלסטינים למדינה מובנת מאליה בעולם, ואילו ישראל היא זו שנאבקת על הכרה פלסטינית בזכותה כמדינה יהודית. מתוך מצב חדש זה, בשנים האחרונות מנסה אבו מאזן להקים מדינה פלסטינית עצמאית, גם בלא הסכם קבע, באמצעות לחץ בינלאומי על ישראל לסגת מהגדה.

מדוע לא הבשיל המשא־ומתן להסכם קבע?

עמדות הפלסטינים אינן מתכנסות לאופק מדיני מוסכם ואף התרחקו ממנו. במהלך המשא־ומתן התברר שאבו מאזן לא מכיר בישראל כמדינה יהודית מסיבות עקרוניות הנוגעות לזיקה של העם הפלסטיני לארץ־ישראל המנדטורית, ולכך משמעויות עמוקות.¹⁷ התנגדות זו גוברת על האינטרס להקים מדינה עצמאית באמצעות הסכם קבע. הוא גם תובע זכות שיבה למיליוני פלסטינים תוך מתן "זכות הבחירה" לכל "פליט" – אם להגר לישראל או לקבל פיצוי. נציגיו עומדים על שובם לישראל של מאות אלפי פלסטינים, תוך מתן עדיפות לפליטים מאזורי מצוקה ובראשם הפליטים בלבנון, במקום שישובו למדינת פלסטין שתוקם בשטחים. פתרון בעיית הפליטים לפי שיטתו היא תנאי לסיום הסכסוך. לא כך נראו הדברים לישראל בהסכמי אוסלו.

עמדות אלה מחזקות את הרושם שהפלסטינים רואים במשא־ומתן אסטרטגיה להשגת ויתורים מישראל, בלא לוותר על עמדותיהם כלל. לפי דיווח של אהוד יערי, כך אמר אבו מאזן בהרצאה בעזה ביולי 2002: "ישראל עשתה את השגיאה הגדולה ביותר בתולדותיה כאשר חתמה על הסכם אוסלו. באוסלו לקחנו אדמה בלא תמורה, וסוגיות השלב הסופי נשארו פתוחות".¹⁸ ביוני 2009, בראיון לעיתון הירדני "אל־דוסתור" טען סאיב עריקאת כי ישראל נסוגה ממילא מעמדותיה במהלך המשא־ומתן, ועל כן, מדוע צריכים הפלסטינים למהר (ולהתפשר על הסכם)? הוא הסביר לקהל הערבי: "לאן המשא־ומתן עם הצד הישראלי הביא אותנו? בתחילה אמרו (הישראלים) שיש לנו לזכות לנהל בתי חולים ובתי ספר, אחר כך היו מוכנים לתת לנו 66 אחוזים (מהשטחים), בקמפ דיוויד הם הציעו 90 אחוזים ולאחרונה (בתקופת אולמרט) הציעו 100 אחוזים. אם כך, מדוע עלינו למהר, לאחר כל העוול שנגרם לנו – הרי בכל מקרה לא יושג הסכם יציב, אלא אם הוא יתבסס על הדין

הבינלאומי והצדק".¹⁹ שיטת ניהול המשא־ומתן מצד הפלסטיני עקבית: ערפאת ואבו מאזן חמקו מהמשא־ומתן לאחר שהצד הישראלי הציג ויתורים מפליגים, וכאשר הם נדרשו להציג ויתורים מצידם. באמצעות אסטרטגיה זו הם כרסמו בעמדות ישראל.

כיום, לא נראה שמנהיג ישראלי כלשהו יסכים לעמדות פלסטיניות אלה, ואפילו לא לפשרות שהציע אולמרט. לכך יש להוסיף את ההשלכות השליליות של הטלטלה במזרח התיכון על מרחב הפתרונות. הגירת פליטים מהמזרח התיכון עשויה להפחית מנכונותן של מדינות המערב לקלוט פליטים פלסטינים ותיקים (רובם צאצאיהם של פליטי '48 המקוריים), כחלק מהסדר קבע. אי־ציבות ממזרח לישראל תקשה על מנהיגים ישראלים לוותר על סידורי ביטחון אמינים וארוכי טווח בבקעת הירדן.

ההסבר העיקרי של הפלסטינים לכישלון המשא־ומתן הוא שישראל לא מילאה די הצורך את דרישותיהם. לצרכים תקשורתיים ולנוכח הטענות הישראליות להיעדר פרטנר מהצד הפלסטיני, מעצימים הפלסטינים (כפי שעשו גם בראיונות ל"המקור") את הטענה שישראל הניחה את ההצעות המתקדמות ביותר דווקא כאשר ראשי הממשלות שלה היו בתקופת דעיכה פוליטית (ברק בשל התפוררות הקואליציה ואולמרט בשל חקירות המשטרה), ואז כבר התקשו הפלסטינים לקבלן. נראה שמדובר בסיבה משנית בחשיבותה, אם בכלל, וכי טענה זו היא גם חרב פיפיות לגבי שאלת מעמדו של אבו מאזן כפרטנר בעצמו, לנוכח חולשתו במחנה הפלסטיני. ערפאת ואבו מאזן הגיעו למשא־ומתן על הסכם הקבע בחוסר רצון מופגן. מהעדויות של המשתתפים במשא־ומתן עולה כי גם כאשר מעמדם הפוליטי של ברק ואולמרט היה איתן, לא יזמו ראשי אש"ף מאמץ כלשהו, אלא הפגינו גישה שוללת וחמקנית להצעות ישראליות ואמריקאיות. לדברי אולמרט ב"המקור", החל מספטמבר 2006 הוא ניסה להיפגש עם אבו מאזן חמש פעמים, אך זה התחמק ממנו. מניסיון נוסף ניסה אבו מאזן להתחמק בטענה דמיונית שהוא בדרכו להיפגש עם חמאס ברצועה, על מנת לקבל את החייל החטוף גלעד שליט. הפגישה בין המנהיגים התקיימה בכל זאת, הודות לשתדלנותו של אולמרט, שלא הועילה לו בהמשך המשא־ומתן. בשנת 2008 הציע אולמרט לאבו מאזן לעגן את ההסכמות במועצת הביטחון של האו"ם, עוד לפני אישורן בישראל, כדי להבטיח את מעמדם הבינלאומי בעבור הפלסטינים, אך אבו מאזן ניתק מגע ונעלם מהמשא־ומתן. מניתוח עמדות הפלסטינים והתנהלותם עולה שגם אילו היו ברק ואולמרט בשיא כוחם הפוליטי, לא היו הפלסטינים מתכנסים להסכם.

גם הטענה הפלסטינית שמצרים וירדן לא נדרשו בהסכמי השלום להכיר בישראל כמדינה יהודית אינה במקומה, שכן ביניהם לבין ישראל לא הייתה יריבות על שטחי ארץ־ישראל, ועם הפלסטינים נדרש הסכם בין שני עמים, ולא רק בין שתי מדינות.

המפגש בין האסטרטגיה הפלסטינית המתוארת לעיל ובין דרך ניהול המשא־ומתן הישראלית הביא לשחיקה בעמדות היסוד של ישראל. לפי "המקור", המשלחות הישראליות היו מפוצלות בעמדותיהן. עריקאת סיפר שב־95 אחוזים מהזמן במשא־ומתן היו הישראלים עסוקים במשא־ומתן בינם לבין עצמם. לפעמים היו מספר ערוצי משא־ומתן, שכנראה לא היו מתואמים. בנוסף, פוליטיקאים ישראלים קיימו מגעים לא־רשמיים ושיחות "ייעוץ" עם הפלסטינים, שלא בתיאום עם ראש הממשלה. המשא־ומתן נוהל בחיפזון וסטה ממתודולוגיית משא־ומתן מקובלת. למשל, לא נהוג לתת בידי הנציגים בשולחן הדיונים מרחב ויתור משמעותי, אך נציגים ישראלים כגון השר שלמה בן־עמי הציעו ויתורים מפליגים בנוגע להיקף הנסיגה הישראלית (95 אחוזים במקום 92), מתן הריבונות בהר הבית לפלסטינים והצעה למספר הפליטים שישובו לישראל, בלא שהפלסטינים הראו נכונות לקדם את המשא־ומתן. הפלסטינים לא היו שותפים לתחושת "הרגע ההיסטורי" של הנציגים הישראלים. בנוסף, בכירים ישראלים (לרבות אולמרט ופרס) פירשו אמירות פלסטיניות טקטיות "מרגיעות" ולא מחייבות בנושא הפליטים וההכרה ההדדית, כאילו הן מבטאות עמדות יסוד פלסטיניות במשא־ומתן.

מדיניות הקווים האדומים של ישראל, שהופכים לקווים ורודים ואחר כך נעלמים (כתיאור אחד הנציגים האמריקאים במשא־ומתן) הביאה את הפלסטינים להאמין של־ישראל אין באמת קווי עצירה, וכי כל ויתור ישראלי יוביל בעקבותיו לויתור נוסף והשמייים הם הגבול, ועל כן – מדוע לא להמתין, כפי שציין עריקאת לעיל. האם ישראל ויתרה במהירות על נכסיה במשא־ומתן, או שיסודות המשא־ומתן היו רעועים? ויכוח כזה פרץ לאחר קריסת המשא־ומתן בשנת 2001. בזמנו דחה השר בן־עמי טענה מצד שמעון פרס, כי "אין הסדר קבע כי הלכנו רחוק מדי" (בויתורי ישראל לפלסטינים). בן־עמי טען לעומתו כי השיחות נכשלו מאחר שנשענו על יסודות רעועים של תהליך אוסלו (שלו אחראי פרס). "הפילוסופיה של אוסלו קרסה לחלוטין" אמר בן־עמי. הוא הסביר שתהליך אוסלו התבסס על תפיסה ישראלית (מופרכת) שניתן להביא קבוצת אנשים מתוניסיה, לתת להם פיסות שטח והם אלה שישמרו על ביטחון ישראל בשטחים, ובבוא היום אפשר יהיה לדבר עימם על הסכם קבע. הדיונים שקיימה ממשלת ברק על הסדר הקבע חשפו כשל זה.²⁰ הרושם הוא שיש אמת בשתי הטענות, וכן בטענת ברק שערפאת לא היה פרטנר להסכם קבע.

בתקופת אולמרט לא נלמדו לקחי המשא־ומתן מהעבר. הצד הישראלי המשיך לחפש את העצים ולא ראה את היער. התפיסה הישראלית השגויה במשא־ומתן חזרה על עצמה לאורך כל התהליך, כאילו עוד פסע, עוד אחוז או שניים משטחי יהודה ושומרון, עוד עשרת אלפים פליטים נוספים שתקלוט ישראל – יובילו לשלום המיוחל. "שובר השוויון" שאחריו תרו בן־עמי (בשנים 2000–2001) ואולמרט (בשנת

(2008) לא נמצא גם לאחר הסכמה ישראלית להקמת מדינה פלסטינית שבירתה ירושלים המזרחית, וחילופי שטחים ביחס של 1:1 בקירוב. נדרשו לישראל שנים רבות כדי להבין שבין הצדדים ישנם פערים עמוקים מהותיים, ולא רק כמותיים. נראה שלא הובנו די הצורך האסטרטגיה של אבו מאזן וחיבורותן של סוגיות '48 (שיבת הפליטים, אי-ההכרה בישראל כמדינה יהודית וההסכמה לסיום הסכסוך) בעיני מי שרואה עצמו פליט מצפת ומהפכן הלוחם על זכויות הפלסטינים, ולא כמנהיג שייטול חלק פעיל בהקמת המדינה הפלסטינית לאחר כינונה.

טענת אולמרט בראיון ל"המקור" לגבי היכולת שהייתה לו לגשר על הפער שנותר נראית לא־סבירה נוכח עמדות הפלסטינים, בלא קשר לנסיבות סיום תפקידו. לא נמצאו סימוכין לטענתו שאבו מאזן היה "פרטנר"²¹ להשגת הסכם קבע (להבדיל משיתוף הפעולה בין הרשות הפלסטינית לישראל בשגרה). יוזכר שעד מלחמת לבנון השנייה דבק אולמרט ב'תוכנית ההתכנסות' שיזם, בהתבסס על ההנחה שאבו מאזן אינו "פרטנר".

מדרך המשא־ומתן שניהלה ישראל עם הפלסטינים יש להפיק לקחים, שאת חלקם ניתן היה להפיק כבר מהמשא־ומתן על הסכמי אוסלו.²² למשל, פיצול העמדות במשלחות ישראל שיחק לידי הצד הפלסטיני והשפיע גם על המגשר האמריקאי, שהרחיק את דרישותיו מישראל בהתאם לעמדה הפשרנית ביותר שמצא בתוך משלחת ישראל. ויתורים ישראליים במשא־ומתן, גם אם הם מוצהרים כלא־מחייבים, מהווים "נכס לא־מוחשי" פלסטיני, שיעשה בו שימוש מול ישראל וארצות־הברית בסבבי המשא־ומתן העתידיים. הפלסטינים, האמריקאים ולפעמים גם נציגים ישראלים רואים בויתורים קודמים את נקודת הפתיחה של סבב המשא־ומתן הבא.

דרכי פעולה אפשריות לישראל

לאור האמור לעיל, אין כיום אופק מדיני משותף להסדר הקבע, אך עדיין ניתן לקוות שהוא יפתח בעתיד, אם וכאשר תציג הנהגה פלסטינית עמדות ריאליות המתכנסות לפתרון 'שתי מדינות לשני עמים', ותחדל ממאמציה לערער על זהותה של מדינה ישראל.

בנסיבות אלה ניתן לבחון מהן האפשרויות העומדות בפני ישראל:

א. המשך המשא־ומתן על הסדר קבע. כעיקרון, על ישראל להותיר דלת פתוחה לכל משא־ומתן מדיני. ברם, החזרה למשא־ומתן על הסדר הקבע במתכונתו הקודמת הינה בעייתית, שכן הפערים הם מהותיים, וכגודל הציפיות כך גודל האכזבות והאלימות, כפי שהומחש באינתיפאדה השנייה לאחר כישלון השיחות בקמפ דייוויד. לפיכך, בעניין הסדר הקבע מוטב לדון בצוותים מצומצמים מאוד, תוך התמקדות בסוגיות הליבה. בנוסף, במבחן התוצאה, יוזמות ישראליות לא הועילו לקידום המשא ומתן; ועל כן אין טעם ביוזמות חדשות שלא יפגשו עמדות רצויות

בצד הפלסטיני ואף עלולות להחליש את מעמד ישראל במשא ומתן. לשם כך יש לקבוע שהצגת רעיונות לויתורים במשא ומתן יהיו במשורה ויחייבו את אישורו של ראש הממשלה. בה בעת, יש לסייע בשיפור מעמד הרשות ובעיצוב אופק כלכלי-חברתי בשטחים, דבר שעשוי לתרום ליצירת אופק מדיני משותף בעתיד. מהרשות יש לחזור ולדרוש את הפסקת ההסתה במערכות החינוך וההסברה הפלסטיניות, המהווה מצע לטרור ומכשול תרבותי בפני יצירת אופק מדיני משותף.

ב. שימור אופציה להסדר קבע בטווח ארוך. מוצע שישראל תשרטט לעצמה אופק מדיני ברור, בין אם המשא ומתן מתקיים ובין אם לאו, וזאת לצרכים פנים-ישראליים וכלפי הזירה הבינלאומית. הדבר כרוך בסימון גבולות עתידיים, שמהם לא תיסוג במשא ומתן, ובמדיניות התיישבות שתותיר אופציה טריטוריאלית להסדר קבע, גם אם זה אינו נראה לעין לעת עתה. למשל, להימנע מהרחבת ההתיישבות היהודית מחוץ לתחום גדר ההפרדה והגושים. לא להקים שם התנחלויות חדשות ולא להרחיב את שטחיהן של הקיימות, אבל לקיים בהן את שגרת החיים המלאה (ביטחון, חינוך, תרבות, תחבורה ועוד), עד שגורלן יקבע בהסכם קבע. בינתיים יכולה ישראל להחליט להעביר שטחים מסוימים לשליטת הרשות הפלסטינית, משיקולים שונים.

ג. משא ומתן להיפרדות בהסכם. אבו מאזן שולל הסכם ביניים נוסף, שאינו כולל נסיגה ישראל על בסיס קווי 67' (תוך חילופי שטחים), אך יתכן שהוא עשוי להסכים לקיים משא ומתן על "הסכם חלקי", שמטרתו הקמת מדינה פלסטינית בגבולות הסדר הקבע, תוך הותרת סוגיות 48' פתוחות (אִי-הכרה פלסטינית בישראל כמדינה יהודית, בלא להתפשר בסוגיית הפליטים ובלא לקבוע את סיום הסכסוך). בלא שינוי עמוק בעמדות הפלסטינים בסוגיות 48', דרך זו עשויה להסתבר כיחידה האפשרית להשגת הסכם ארוך טווח. ברם, מדובר בהסכם נחות משמעותית בהשוואה להסכם קבע, שאליו צריכה ישראל להמשיך לחתור.

ד. נסיגה חד-צדדית מהגדה. רווחת דעה אחרת, לפיה על ישראל לבצע נסיגה חד-צדדית עמוקה בגדה, בדומה ל"תוכנית ההתכנסות" משנת 2006. כלומר, היערכות מחדש של צה"ל ופינוי של 80 אלף מתנחלים לפחות בגדה, באזורים שמחוץ לירושלים, גושי ההתיישבות והבקעה. בדרך זו יש אמנם כדי לצמצם את החיכוך שבשגרה בין ישראל לאוכלוסייה הפלסטינית בגדה, אולם ספק רב אם היא תעצב מציאות חדשה, שבה כל צד יחיה את חייו בשלווה בנפרד. סביר יותר שאיום הטרור לא יפחת, היציבות הפנימית תתערער והסכם הקבע ירחק. זאת ועוד, סביר שהעולם לא יראה בכך מהלך לקראת סיום "הכיבוש", לא ישחרר את ישראל מאחריות לגורל האוכלוסייה בגדה, והמהלך לא יתרום לחיזוק מעמדה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לכך יש להוסיף מחירים ודאיים בזירה הפנימית: התנגדות עזה לפינוי, עלויות כספיות עצומות, קשיים בקליטת המפונים ועוד. מדובר באירוע משמעותי

בסדר גודל של פי עשרה מהנסיגה מהרצועה, שתוצאותיה רחוקות מהבטחותיו של ראש הממשלה שרון.²³ ספק אם סיכונים ומחירים אלה מוצדקים בלא הסדר קבע. על כן מוטב, אפוא, להמתין לפתיחת אופק מדיני בעתיד, שיאפשר הסכם כזה, גם אם הדבר יחייב המתנה לעלייה של הנהגה פלסטינית מקומית, שתקנה עדיפות להקמת מדינה פלסטינית בשטחים ולרווחת תושביה, על פני תביעות לא ריאליות החותרות תחת זהותה של ישראל.

הערות

- 1 ציטוט מספר ירמיהו, פרק ו פסוק יד; ירמיהו, פרק ח פסוק יא. פרשנות, ראו: יהודה איזנברג, שיחות בספר יחזקאל, <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/achronim/yehezkl2.htm#p13>
- 2 רביב דרוקר, ברוך קרא, "המקור", ערוץ 10, נובמבר 2015, פרק 1: פסגת קמפ דייויד 2000 – כישלון ידוע מראש? פרק 2: מדוע סירב אבו מאזן להצעה הנדיבה מאולמרט? פרק 3: המנהיגים מתייצבים מול המצלמות, ומספרים את גרסתם
- 3 עקיבא אלדר, "מסמך טאבה: ישראל תקלוט עד 40 אלף פליטים פלסטינים", וואלה, פברואר 2002, <http://news.walla.co.il/item/183313>
- 4 מן הארכיון, "מתווה קלינטון" והתגובות הרשמיות של ישראל והפלסטינים, ישראלים, אוניברסיטת בן-גוריון, קיץ 2014.
- 5 עקיבא אלדר ודוד לנדאו ("הארץ"), "ערפאת: "מבין" שישראל מדינה יהודית; מסרב לציין כמה פליטים ידרוש להשיב", וואלה, 18 ביוני 2004, <http://news.walla.co.il/item/558244>
- 6 לפי הראיון ב"המקור"; ראו גם אבי יששכרופ, "התקווה, הפחד וההאשמות: הסכם השלום שנשאר על המפית", וואלה, 24 במאי 2013, <http://news.walla.co.il/item/2644736>
- 7 בראיון לעיתון הארץ, ערפאת אמר שעל ישראל לסגת מ-97-98 אחוז מהשטחים. עקיבא אלדר ודיוויד לנדאו, "סבתי הייתה הגר", וואלה, 19 ביוני 2004, <http://news.walla.co.il/item/558767>
- 8 ראו הצעות הפלסטינים במשא ומתן במסגרת אנפוליס, האתר של שאול אריאלי, מפות, www.shaularieli.com
- 9 ערוץ 2, "חיים רמון סיכל השיחות הישירות עם הפלסטינים", מאקו, 27 ביולי 2010, <http://www.mako.co.il/news-military/israel/Article-efd15f05b6d1a21004.htm>
- 10 ניר יהב, "אבו מאזן: לא אכיר בישראל כמדינה יהודית", וואלה, 15 באוקטובר 2010, <http://news.walla.co.il/item/1743995>
- 11 יצחק בן-חורין, "התוכנית שהציג אבו-מאזן להסדר עם ישראל:...", Ynet, 3 בפברואר 2014, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4484003,00.html>
- 12 סקר משותף למכון טרומן והמרכז הפלסטיני ברמאללה, 15 ביולי 2015, <http://www.kas.de/israel/he/pages/11244>
- 13 אבו מאזן בריאיון לאחבאר אל-יום, 30 בנובמבר 2014, כפי שמופיע ב"ממר", "עבאס בריאיון: שישה מיליון פליטים רוצים לחזור ואני אחד מהם", 7 בדצמבר 2014, http://www.memri.org/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=875141_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3758

- 14 חדשות ערוץ 2, "פרס: "התקרבותי להסכם עם אבו מאזן, רה"מ עצר אותי"" 6 במאי 2014,
<http://www.mako.co.il/news-channel2/Channel-2-Newscast/Article-133b81412b2d541004.htm>
- 15 אהוד יערי, ערוץ 2, "בנו של אבו מאזן: נחזור לצפת", מאקו, 26 ביולי 2014,
<http://www.mako.co.il/news-world/arab/Article-6cd852958f37741004.htm>
- 16 שם. אבו מאזן בריאיון לאחבאר אל-יום, 30 בנובמבר 2014, "יש שישה מיליון פליטים המבקשים לחזור, ואגב אני אחד מהם".
- 17 שמואל אבן, "התנגדותו של אבו מאזן להכיר בישראל כמדינה יהודית: משמעויות אסטרטגיות", מבט על, 3 בנובמבר 2015,
<http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=10902>
- 18 אהוד יערי, ערוץ 2, אפריל 2003. יערי ציטט מדברים שאמר אבו מאזן בהרצאה בעזה, שהוצגה באתר האינטרנט של הפתח ב-9 ביולי 2002. ראו סרטון באתר News1, שהעלה מהארכיון נרי אבנרי, <http://www.news1.co.il/Archive/003-D-64122-00.html>
- 19 מתוך ראיון שנתן עריקאת לעיתון הירדני אל-דוסתור ב-25 ביוני 2009, Memri, "Saeb Erekat: Over the Years, Israel Has Gradually Withdrawn from Its Positions; Therefore, We Have No Reason to Hurry," July 13, 2009,
<http://www.memri.org/report/en/print3413.htm>
- 20 שלמה בן-עמי מתראיין אצל דן מרגלית בערוץ 1, 2001,
<https://www.youtube.com/watch?v=m0GRyec78Hw>
- 21 חדשות 2, "אולמרט: "אבו מאזן הוא הפרטנר הטוב ביותר שהיה לישראל", 2 בדצמבר 2012,
<http://www.mako.co.il/news-military/israel/Article-8cf89ed57f85b31004.htm>
- 22 לקחים מתהליך אוסלו, ראו: שמואל אבן, "עשרים שנה להסכמי אוסלו – לקחים לישראל", עדכן אסטרטגי, כרך 16, גיליון 2, יולי 2013.
- 23 שמואל אבן, "החלטה ששינתה את פני ההיסטוריה, עשר שנים להתנתקות מרצועת עזה: ניתוח ולקחים", עדכן אסטרטגי, יולי 2015.